

174142

HZ. MUHAMMED
VE
EVRENSEL MESAJI
SEMPOZYUMU
20-22 NİSAN 2007

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Mahfuz Söylemez

Türkiye Elyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	174142
Tas. No:	297.92 HAZ.M

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları: 2

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Dizgi Kapak: İslâmî İlimler Dergisi
Baskı, kapak baskı, cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Basım: Aralık 2007

ISBN: 978-975-98073-3-7

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Yeniyol Mahallesi 1.Gazi Sok. No:9/2 ÇORUM
Web: islamilimlerdergisi.com
Tlf: 0 364 224 81 18
e-posta: islami_ilimlerdergisi@yahoo.com

Her yazının dil ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

HZ. PEYGAMBER ÖRNEKLİĞİNDE İNANÇ-AHLÂK BÜTÜNLÜĞÜ

Enbiya YILDIRIM*

İnsanlar yanlış inanışlara kapılıp ahlâkî değerler yozlaşmaya yüz tutunca Allah, insanları olmaları gereken inanç düzlemine çekmek ve ahlâkî değerlere tekrar sahip çıkmalarını sağlamak amacıyla elçiler göndermiştir. Bu elçilerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in ve kendilerinden bahsedilen peygamberlerin yaşam öykülerine baktığımızda, mücadelelerinin, sözünü ettiğimiz iki noktada toplandığını ifade edebiliriz. Elçiler, tek ilah inanışının terk edilerek Allah'ın dışında rabler ve putlar edinilmesine karşı mücadele etmişler, tevhid inanışıyla çelişen batıl inançları kaldırmak için var güçleriyle çalışmışlardır. Zira ferdin yaşamını doğru bir zeminle temellendirebilmesi için, öncelikli olarak tek Tanrı inancına sahip olması; bunun yanında, yaratıcıyla, çevresiyle ve kendisiyle olan ilişkilerini ahlâkî kalıplar içinde yürütmesi icap etmektedir. Peygamberlerin bu üçlü ilişkiyi düzenleme çabalarını, evrensel bir ahlâk sistemini dünyaya hakim kılma çabası olarak nitelendirebiliriz. Hz. Muhammed'in *"Ben ahlâkî güzelliğimi tamamlamak için gönderildim."*¹ sözü bu bağlamda değerlendirilmeye müsaittir.

Allah'ın en güvendiği kişiler olan peygamberler, Allah katından aldıkları buyrukları hiçbir tahrife uğratmaksızın, olduğu gibi insanlara aktarırlar. Sadece ulaştırmakla kalmazlar, tebliğ ettiklerini hem yaşamlarıyla hem de sözleriyle açıklarlar. Nitekim Kur'an, dinî ve ahlâkî temel kuralları koymuştur ancak, Hz. Muhammed bunları hem kendi yaşamında pratize etmiş hem de açıklayarak izah etmiştir. Dolayısıyla dinin sahibi Allah'tır lakin, onun teziyatını yaparak mükemmel hale getiren Hz. Peygamber'dir. Konuya bu açıdan bakıldığı takdirde, Hz. Muhammed'in bütün yaşamını Kur'an'ın bir tefsiri olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Kur'an da buna *"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik."*² ayetiyle işaret etmektedir.

Hiz. Peygamber'in misyonunun ilâhiliği söz konusu olunca, onun Allah katından getirdiği buyruklar yanında din adına ortaya koyduğu -aşikar veya zımnî vahiy karakteri taşıyan- her şey (inanç, ibadet ve ahlâkî buyruklar) bağlayıcı özelliktedir. Kur'an'da pek çok yerde Hz. Muhammed'e imanını Allah'a imanla birlikte zikredilmesi ve insanların onun olumlu şahsiyetine yönlendirilmesi bundandır.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi enbiya@makoob.com

1 *Beyhâkî*, X/191.

2 16 Nahl 44.

Bir ayette Hz. Muhammed'e hitaben "Şurası muhakkak ki sen, pek yüksek bir ahlâka sahipsin."³ buyrulur. Hitap peygamberdir ancak, dikkat çekilen husus tüm müminler içindir. O da Hz. Peygamber'in ahlâkıdır. Ayette HZ. Muhammed'in ahlâkı tanımlanırken, Allah'ın da isimlerinden olan "azîm"⁴ ifadesi kullanılmıştır. Vurgusu çok güçlü olan bu ovgu, HZ. Muhammed'in ahlâkının mükemmelliğini de özetler mahiyettedir. Özellikle seçildiği aşikâr olan kelime, Rasûlullah'ın takvâ, sıdk, zühd, şükür, hilm, adalet, îsâr, sabır, içtenlik, vefâ... gibi vasıfların hepsini kuşatan ahlâkının mükemmelliğine vurgu yapmaktadır. İnsanların yaşamlarında sergileyebilecekleri ahlâkî yaşantıyı, katmanları olan bir piramide benzetecek olursak; bu ayet, Hz. Peygamber'in ahlâkî yaşantısını piramidin en üst katmanı olarak takdim etmektedir. Diğer bir ayette de "Ey inananlar! And olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Rasûlullah en güzel örnektir."⁵ buyrulur, Hz. Muhammed'in azîm ahlâkî teyit edilmektedir.

Kur'an Hz. Peygamber'in ahlâkını sadece övmekle kalmaz, ona tâbi olunmasını da ister. Çünkü örneklilik, örnek alınmak içindir: "Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun."⁶, "Ey iman edenler! Allah ve Peygamber, sizi diriltecek, size can verecek şeylere çağırıldıkları zaman icabet ediniz."⁷ Bir diğer ayette de, İslamî hayatın son elçiyi sevmek ve elden gelen çabayla onu örnek almakla gerçekleşeceği one çıkarılarak Hz. Peygamber'den insanlara şöyle demesi istenir: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun; böylece Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayan ve esirgeyendir."⁸

1. Risalet Öncesi Hz. Muhammed

Bir peygamberde bulunması gereken temel meziyetler akâid kitaplarında toplu olarak zikredilir. Buralarda bahsedilen hususiyetlere baktığımızda, peygamberlerin her geyden önce güvenilir olmaları ve insanların belleklerinde ahlâkî açıdan eleştirilecek bir iz bırakmamış olmalarından bahsedilir. Bu nedenle de, tamamen hak ve adalet temelli bir ahlâkî ilişkiye çağırın davetlerinin onların nubuwet öncesi yaşamlarıyla hiçbir şekilde çelişmemesi gerekir. Zira insanlar çok farklı bir söylemle ortaya çıkan ve önceki yaşamlarını tamamen alt ust edecek bir yagam tarzı öneren ve de peygamber olduğunu iddia eden birisiyle karşı karşıya kaldıklarında, öncelikle onun güvenilir ve inanılır olup olmadığını göz önünde bulundurlar. Yeni söylemleri önceki yaşamlarıyla çeliştiği takdirde, hem sozde dinlerinin batıl olduğu, hem de kendilerinin bir sahtekâr olduğu ortaya çıkmış olur.

3 68 Kalem 4.

4 2 Bakara 255.

5 33 Ahzâb 21.

6 59 Haşır 7.

7 8 Enfâl 24.

8 8 Al-i İmrân 31.

Hz. Muhammed'in hayatına bu açıdan baktığımızda, onun nübüvvet öncesi araştıran bütün çalışmalar, İslam öncesinde de erdemli ve ahlâki değerlerle yoğrulmuş bir hayat sürdürdüğünde hemfikirdirler. Hiçbir zaman putlara tapınmamış, bölge insanların bazı tabiat cisimlerine yükledikleri güçlere hiçbir zaman iltifat etmemiş, Mekke'de yaygın olan zinaya ve içki gibi İslam'ın bilâhère yasaklayacağı fiilleri işlememiştir. İnsanları İslâm'a davet etmeye başlamasından sonra, pek çok şeyle suçlanmış olmasına karşın, ahlâken en küçük bir eleştiriye maruz kalmamış olması göz ardı edilmeyecek bir olgudur. Mekke gibi devlet nizamının olmadığı bir toplumda, yetim ve öksüz bir kişinin kendisini koruyabilmesinin ne kadar zor olduğu aşîkârdır. Günümüz sosyal şartlarında anne ve babalarını kaybedenlerin veya yetiştirme yurtlarında kalanların karşılaştıkları zorluklar göz önüne getirilecek olursa, Hz. Muhammed'in bireysel yaşamının güzelliği her türlü övgüyü hak etmektedir. Onun Hz. Hatice ile evlenmesinden kırk yaşına kadar sürdürdüğü kervan faaliyetleri sırasında bile ahlâken eleştirilecek bir yanışı olmamıştır. Bu yönde bir kusurunun, getirdiği dinle çelişen bir geçmişinin olması durumunda, Mekkelilerin bunu daha ilk anda gün yüzüne çıkarıp Hz. Muhammed'in yüzüne vuracakları ve onu mahcup edecekleri aşîkârdır.

Hıra mağarasında vahiy meleğiyle ilk karşılaştığında yaşadığı şokun etkisiyle eşinin yanına koştuğunda, bilge eş Hz. Hatice'nin onu teskin etmek için söylemiş olduğu sözler, Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğ'e başlamadan önce nasıl bir yaşam sürdürdüğünü çok açık biçimde ortaya koymaktadır: "Öyle deme, sevin! Allah'a yemin ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, Hak yolunda ortaya çıkan hadiseler karşısında (halka) yardım edersin."⁹ Hz. Muhammed'i rahatlatmak için bu sözleri sarf eden Hz. Hatice son elçinin önceki yaşamını da özetlemiş oluyordu.

Bunun yanında bildirimizin başında zikrettiğimiz "*Şurası muhakkak ki sen, pek yüksek bir ahlâka sahipsin.*" ayeti, Hz. Muhammed'in sadece o anki durumunu betimleyen bir ifade değildir. Onun tüm geçmişini ihata eden ve her zaman mükemmellik arz eden ahlâki yaşamının bir özetidir. Nitekim Rasûlullah, erdemi peygamberlikle birlikte kuşanmış değildi. Belki ahlâki kemalâtını İslâm'la birlikte en üst noktaya taşımıştı. Hz. Âişe'nin, onun ahlâkının Kur'an olduğunu söylemesi¹⁰, nübüvvet öncesi ve sonrası yaşamını kuşatan bir tespittir. Yaşam çizgisi açısından baktığımızda, hayatının başlangıcı ile son nefesini verışı arasında zigzagların olmadığı, bir tezatın asla bulunmadığı anlaşılmaktadır.

9 *Muslim*, İman, 73.

10 *Muslim*, Musâfirin, 139.

Hız. Muhammed'in İslâm öncesi yaşamında ahlâkî duyarlılığın çok üst seviyede olduğunu görmemiz yanında, toplumun ahlâken düzelmesi yönünde de kendince çözümler aradığını tespit etmekteyiz. Kabe'yi ve Mekke'yi kuşbakışı tarassut edebildiği Hira mağarasına zaman zaman çıkması ve burada düşüncelere dalması, Mekke toplumunun tefessüh etmiş yaşantısından kaçmak kadar, toplumun düzelmesi için neler yapılabileceği yönünde tefekkür etmek içindi, denebilir. Nitekim toplum sorunlarına çözüm arama çabasının mükâfatını adeta nübüvvet olarak almıştır. Vahiyle yüzleşmesinin ardından bir daha söz konusu mağaraya asla gelmeyecekti. Zira düşünme safhası geride kalmıştı; artık eylem dönemi başlıyordu

Bu değerlendirme ışığında, Hız. Muhammed'in hayatını bir bütün olarak incelediğimizde, tebliğ öncesi ile sonrası arasında yaşam tarzı açısından bir farklılığın olmadığını söylemek, durum tespiti olur. Onun yeni bir söylemle ortaya çıkması, kendisinin faziletli yaşantısı açısından ilave bir çaba harcamasını gerektirmiyordu. Bilakis o, önceki dönemden farklı olarak, sürdürdüğü erdemli yaşamı başkalarına açmış oluyor ve herkesten adeta kendisi gibi olmalarını istiyordu. Nitekim Hız. Muhammed tebliğe başladıktan sonra, İslâm öncesinde olduğu gibi, aynı yaşam tarzını devam ettirmişti.

Bunun yanında, onun insanlardan yapmalarını istediği şeyleri bizzat kendi hayatında yaşamış olması, kalbiyle barışık yaşantısının ve uyumunun bir göstergesidir. Zira o çevresindekilere neler istemişse bunları bizzat yaşamında tatbik etmiştir. Onun söylemi ile eylemi arasındaki mükemmel uyumu anlayabilmenin öncelikli yolu Kur'an'ı incelemekten geçer. Buradan hareketle, Kur'an'da güzel ahlâk olarak takdim edilen ne varsa bunların tamamının Hız. Muhammed'in yaşamında sergilediği hasletler olduğunu belirtmek durumundayız. Zira Kur'an'ın bütün bu övgüleri Hız. Muhammed'in diliyle ve onun üzerinden yapması, bu güzelliklere sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Bunun tam tersi olarak, Kur'an'da yerilen bütün ahlâkî zafiyetler, Hız. Muhammed'de olmayan ancak yine onun diliyle yöneltilen yergilerdir. Ayetlerin kendilerine okunduğu insanlar, "Bizden bunlardan kaçınmamız isteniyor ancak Peygamber'in kendisi bunları yapıyor" şeklinde bir savunma içine girmiyorlardı. Çünkü herkes biliyordu ki, bunlardan hiçbiri son elçinin hasleti değildi. Sadece bu durum bile onun ahlâkının mükemmelliğini tespitte yeterli olmaktadır. Örneğin bir ayette "Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur."¹¹ buyrulur. Buradaki hedef kitle, öncelikli olarak Hız. Peygamber'in çevresinde yer alan bazı kişilerdir. Ayette suçlamanın bu insanlara yöneltilmiş olması, Hız. Peygamber'im tam tersi bir yaşam sürdürdüğünün delili olmuş olur. Aynı şekilde İsrailoğullarına yöneltilen şu suçlama da Rasûlullah'ı tenzih eden

yapıdadır: "Kitap'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?"¹² Kur'an'da zikredilen ahlâki ve gayr-i ahlâki tutum ve davranışların bütünü bizi şu noktaya götürmektedir: Kur'an'da iyi haslet ve itiyat olarak zikredilen her şey Hz. Peygamber'in yaşamının birer karesidir. Kötülük olarak zikredilenler de kaçındığı haslet ve itiyatlardı.

Bu genel tespit yanında, Hz. Muhammed'in gerek ibadet ve gerekse ahlâki yaşantısına gelince, her ikisi de yaşamıyla mezc olmuştu ve ondan ayrı düşünölmeleri söz konusu olamazdı. Allah tarafından günahlarının tamamı bağışlanmış olmasına rağmen geceleri ayakları şişene dek ibadet ediyordu. Buna hayret edilmesi karşısında da "Ben şükreden bir kul olmayayım mı?"¹³ diyordu. Aynı şekilde visal orucu tutması¹⁴ Allah'ın lütfuna karşı bir mahcubiyetin ifadesi olması yanında, sevgiyle yoğurduğu kulluk bilincinin ve Allah'a kulluk etme gayretinin bir ifadesiydi. Aynı şekilde dualarında her zaman iyi ahlâki istemesi ve "Allahım! Ahlâkın, amellerin ve arzuların kötülerinden sana sığınurum."¹⁵, "Allahım! Beni en güzel ahlâklı olmaya yönelt gerçekten sen ahlâkın en güzeline yöneltirsin. Benden kötölükleri gider çünkü kötölükleri ancak sen giderirsin."¹⁶, "Allahım! Yaratılışımı güzel yaptın. Ahlâkımı da güzelleştir."¹⁷ diyerek el açması, hatta namaza dururken bile "Günahlarımı itiraf ediyorum. Onları bağışla. Beni ahlâkın en güzeline erıştır. Kötü ahlâki benden uzak et."¹⁸ demesi, onu sürekli tarassut edenlere örnek olması kadar, tevazusunun ve ahlâki kemalâtının da göstergesiydi. Nitekim Enes onu anlatırken "Rasûlullah, insanların ahlâkça en güzeli idi"¹⁹ demiş, Hz. Âişe de şöyle tanımlamıştır: "Kaba saba biri hiç değildi, çarşı ve pazarda insanlarla münakaşa etmez, kötölüğe kötölükle karşılık vermez affeder ve hoş görölü davranırdı."²⁰

2. İslam Sonrasında Yaşayarak Tebliğ

İnsanlar hayatlarını toptan değıştirmek yeni bir inancı benimserken öncelikli olarak mesajı sunan kaynağı ön plana taşıdıkları gibi, zihinlerinde oluşturdıkları sorulara yeni inancın ne tür cevaplar verdiğini de öğrenmek isterler. Dinin bu problemlere nasıl yaklaştığını ve ne tür çözüm yolları önerdiğini bilmek isterler. Zihinlerinde dolaşan sorular Tanrı tasavvuru ve diğer inanç konularıyla sınırlı kalmaz, ahlâki konular da en az diğerleri kadar cevaplarını bekledikleri sorulardır. Hatta dinin ahlâki konulara nasıl baktığının -en azından bazı alanlarda- önceliğe sahip olduğunu söylemek bile mümkündür.

12 2 Bakara 44.

13 Buhârî, Teheccud, 6.

14 Buhârî, İ'tisâm, 5.

15 Tirmizî, Daavât, 126.

16 Tirmizî, Daavât, 32.

17 Musned, VI/155.

18 Müslim, Musâfirin, 26.

19 Tirmizî, Birr, 69.

20 Tirmizî, Birr, 69.

İnsan sorularına cevap ararken, diğer yandan da dinin pratik hayatta nasıl bir yaşam biçimi oluşturduğuna bakar. Bu noktada, dinin eylem boyutunun söylem boyutundan önceliğe sahip olduğunu, dinin kabulünde anlatılardan daha fazla yaşantıya bakıldığını söylemek doğru olabilir. Çünkü insanların önemli kısmı bir inancı kabul veya reddederken, söz konusu inancın mensuplarının nasıl bir yaşam sürdürdüklerinden etkilenerek kabul veya reddederler. Dinin mensuplarının ahlâkî yaşamlarının üst seviyede olması o dinle yüzleşenleri etkilemekte ve kabul edip benimsemeleri daha kolay olmaktadır. Nitekim Mekke'de aristokrat zümrenin dışında kalan ve Hz. Peygamber'in mesajına iman edenlerin önemli bir kısmı, Hz. Muhammed'in şahsiyetinden etkilendiklerinden dolayı İslâm'ı benimsemeleri kolay olmuştur. Aynı durum Medine'de daha net bir şekilde görülür. Rasûlullah idaresindeki Medine'ye gelerek İslâm'ı kabul edenlerin pekçoğu, son dinin getirdikleri kadar şahit oldukları yaşamdan, sosyal ve idarî yapıdan, alçakgönüllülük, yardımseverlik, iyilik, fedakarlık, iyi niyet ve en önemlisi de insanlıktan etkilenerek son dini benimsemişlerdir. Çünkü İslâm'ın, başkasını kendine öncelemek temelli ahlâk anlayışı, Arabistan yarımadası geleneğinde olmadığından bölge insanların tahayyül bile edemeyecekleri bir yenilikti.

İnsanların İslâm mesajının güzelliğinden ve gerçekleştirdiği dönüşümden etkilenmeleri kadar, müslümanların siyasal ve ekonomik alanda bölgede hatırı sayılır bir güç haline gelmelerinin de İslâm'ın bölgeye hızla yayılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira güç ve kudret her zaman için bir cazibe merkezi oluşturur, günümüzde olduğu gibi. Özellikle de Mekke'nin fethinden sonra bütün bir yarımada hükmeder duruma gelen İslâm, elindeki güç ile kendisini kuşatan coğrafyadan başlamak üzere İslamizasyonu hızlandırmıştır.

Elbette bu hareketin mihverinde, İslâm'ı öncelikle kendi şahsında yaşayan ve yaşamıyla örneklik sergileyen Hz. Muhammed yer almaktaydı. Farabî devlet başkanını anlatırken; hakanın milletin huyunu şekillendireceğini, onları eğiteceğini söyler.²¹ Hz. Peygamber de yirmiüç yıl gibi son derece kısa sayılabilecek bir sürede, İslâm'ın şahsiyetlerinde canlandığı yürüyen mushaflar yetiştirmiştir. Yirmiüç yıl sonunda, sadece bir kişiye ait olan inanç bölgenin ortak inancı haline gelmiştir. Her hareketini ve ağzından çıkacak her kelimeyi izleyen ashab, onu yaşamlarının her diliminde örnek almışlardır.

3. Başarının Ardındaki Pratik Çabayı Görebilmek

Hz. Muhammed'in oldukça kısa sayılabilecek bir süreçte gerçekleştirdiği toplumsal dönüşüm, her açıdan incelenmeyi hak eder bir görünüm arz etmektedir. Elbette onun başarısı sosyal bilimler açısından temellendirilebile-

21 Farabî, *Mutluluğu Kazanma*, trc. Hüseyin Atay (Farabî'nin Üç Eseri içinde), Ankara-1974, s. 41.

cek yapı taşlarına sahiptir ancak, müslümanların geleneğinde onun başarısı temellendirilirken, çizilen portre bir insan portresi olmaktan çok uzaktır. Bütün rivayetler ve değerlendirmeler mecmuasına bakıldığında Hz. Muhammed tarihsel bir şahsiyet olmaktan çıkmış ve efsanevi bir kimliğe bürünmüştür. Adeta melekleştirilen özellikleriyle kendisi gibi olmayan diğer insanlara nasıl örnek olabileceği göz ardı edilmiştir. Üsve-i hasene olarak örnek alınması beklenirken, örnek alacaklar ile oluşturulan peygamber imajı arasındaki uçurumun, Rasûlullah'ı örnek almayı engellediği üzerinde durulmamıştır.

Hz. Muhammed'in özellikle Medine döneminde yoğunlaşan ve neredeyse her haftasına bir tane düşen mucizeleri²² yanında küçüklüğünden itibaren kalbinin birkaç kez yarılması gibi olağanüstü mazhariyetler mecmuası çerçevesinde oluşturulan beşer üstü Hz. Muhammed imajı, onun yirmiüç yılda gerçekleştirdiği başarının ardındaki çabayı gölgeler boyuttur. Bu da onu örnek alınmaz yapmaktadır. Zira farklı hayat boyutları süren ve diğer insanların karşılaştıkları nefsanî sınanmalardan varesten olan bir insan söz konusu edilmektedir. Halbuki örneklik için aynı düzlemde yaşıyor olmak önemlidir. İnsan kendisiyle aynı sınanma içinde olan insanın başarısını görerek onun gibi bir çabaya girebilir. Bu da örnek olanın herkes gibi yemesi-içmesi, aile hayatı sürmesi, duyulanması, tartışması velhasıl bir insanda bulunabilecek tabii özelliklere sahip olması ile olur. Halbuki klasik kitapların oluşturduğu peygamber imajı ve tasavvuru bundan çok uzak bir yapı arz etmektedir.

Söz konusu duruma Kur'an açısından baktığımızda, diğer peygamberlerle birlikte Hz. Muhammed'in de bir beşer ve herkes gibi bir kul²³ ve Allah katından gelen buyruklara iman etmiş biri olarak tanıtıldığını görmekteyiz.²⁴ Zaten Hz. Muhammed de *"Ben bir kral değilim. Tuzlanıp güneşte kurutulan et yiyen bir kadının oğluyum"* ifadesiyle kendisini insanî düzlemde tutmaktadır.²⁵ Bu nedenle, Hz. Muhammed herkes gibi bir beşer olduğu gibi, sergilediği ahlâkî yaşam da bir beşerin sergileyebileceği bir yaşamdı.

Bu gerçeklik nedeniyle, Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği ve her açıdan hayretlik başarısını temellendirirken bunu insan üstü bir atmosfere sokmak yerine onu, bütün çabasıyla "ilahî öze yönelmiş beşer, beşerî küçüklükle ilahî sırrı birleştiren bir sentez"²⁶ olarak benimsemek; her şeyden önce bir insan olduğu gerçekliğini kabul ettikten sonra yine insanlar için görevlendirilmiş bir elçi olduğuna inanmak, Hz. Peygamber'i ve getirdiği mesajı sağlıklı anlayabil-

22 Muhaddislerin rivayet farklılıklarını ayrı olaylara yorma yaklaşımıyla, Hz. Peygamber'in Medine döneminde gösterdiği mucizeleri anlatan rivayetler haftalara taksim edilse, neredeyse her haftasına bir mucize düşeceği yönündeki değerlendirmemizin mübalağa sayılmayacağını düşünmekteyiz.

23 Bkz. 17 İsrâ 1, 93; 18 Kehf 110; 41 Fussilet 6.

24 2 Bakara 285.

25 İbn Mâce, Et'ime, 30.

26 Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, trc. Mahmut Kanık, İst.-1996, s. 128, 141.

mek ve yorumlayabilmek için temel şart olarak durmaktadır. Hz. Peygamber'in başarısını rasyonel temellere oturtmaya çabalayan bu izah onun Allah katından desteklenmiş olmasıyla çelişmemektedir. Temel sorun onun çabasını görüp görmemesidir.

4. İmanın Eylemle Kendini Gerçekleştirilmesi

Kur'an'ın tanımlamasına göre, Allah insanı kabiliyetleri ve özellikleri açısından değerler skalasının en üstünde yaratmıştır. Görüp işitebilmesi, konuşabilmesi ve hepsinden de önemlisi akdedebilmesi sayesinde dünyayı dönüştürebilecek güçtedir. Allah yeryüzündeki her şeyi diğer varlıklara göre çok üstün meziyetleri olan insanın hizmetine sunmuştur. Allah onu yeryüzündeki halifesi/vekili yaptığından insanın yeryüzündeki varlığı Allah adına ve O'nun adıyla görev yapmaktadır. Dolayısıyla dünyaya Allah'ın görevlendirilmesiyle gelmiştir.²⁷ Allah insana, ne için yaratıldığını, üzerine yüklenen sorumluluğun gereğini yerine getirmesi gerektiğini ve yaşamının bir sınanmadan ibaret olduğunu hatırlatır: *"Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışumdur."*²⁸ *"Verdikleriyle denemek için sizi yeryüzünün halifesi yapan ve kiminizi kiminize derecelerle üstün yapan O'dur."*²⁹ *"Sonra onların ardından nasıl iş yapacağınıza bakmak için sizi yeryüzünde halifeler yaptım."*³⁰

Kur'an'dan anlaşıldığı üzere, ahlâk da dahil olmak üzere hayatın anlam kazandığı tek gerçeklik, kulun yaratılma nedeninin zirvesinde Allah'a kulluk etmenin yer aldığıdır. Kur'an insanın neden yaratıldığını bu şekilde gerekçelendirdikten sonra sorumluluk yükler ve artık gereğini bekler. Dolayısıyla insandan beklenen öncelikle iman etmesi, bunun ardından da söylemi pekiştiren ibadet ve ahlâkî görevlerin yerine getirilmesidir. Zira inanma salt tasdikten ibaret olmayıp, inanılan şey doğrultusunda hareket etmeyi, inancın isteklerini yerine getirmeyi gerekli kılar.

Kur'an ve hadislerle baktığımızda, İslâm'ı din olarak kabul edenlerin yerine getirmeleri istenilen görevlerin çeşitli başlıklar altında kategorize edilmediklerini görürüz. Örneğin ahlâkla ilgili olanlar ve olmayanlar şeklinde bir tasnif söz konusu olmaz. İnsanın tüm hayatını belli bir disiplin altına almayı amaçlayan buyruklar yerine göre ahlâkla, yerine göre ibadetle, yerine göre de bir başka şeyle ilgili olabilmektedir. İslam insan yaşamında boşluk bırakmayan yapısıyla her alanla ilgili genel kurallar koyar. Dinin toplumu şekillendirmesi bu çerçevede gerçekleşince, Allah'ın ve elçisinin yaptığı müslümanlara emretmek, müminlere düşen de bu buyrukları yerine getirmek olmaktadır.

Sorumluluk emrin yerine getirilmesi olunca, her ahlâkî görev Allah veya

27 2 Bakara 30.

28 51 Zâriyat 56.

29 6 En'âm 165.

30 10 Yûnus 14.

Rasûl buyruğu olarak dinî vechede olmaktadır. Bu nedenle de kesinlik arz etmekte ve itaat edilmesi icap etmektedir. Zira ahlâk kuralları uygulanma gerekçelerini dinden, bir başka ifadeyle Allah'ın kitabı ve peygamberden almaktadırlar. Nitekim, emirlerini herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmayan Allah'ın "*Sana ölüm gelip çatıncaya kadar Rabb'ine kulluk et.*"³¹ buyurması, insan sorumluluğunun hem mecburiliğini hem de sürekliliğini göstermektedir. Dinî boyutu nedeniyle ahlâk, dinin ayrılmaz bir parçasıdır ve tamamen din temellidir. Aralarındaki yoğun ilişki nedeniyle ahlâk dinin meyvesi mesabesinde. Hem dinin hem de dindarlığın meyvesini ermek için ahlâkî değerlere sahip olmak elzemdir. Başka bir ifadeyle dile getirecek olursak "İslâm ahlâka büyük önem verir ve onu dinin zarfı sayar. Din mazruf, ahlâk da onun zarfıdır."³²

Kur'an'a imanın eylem talep etmesi boyutundan baktığımızda, imanın kesinlikle amelden ayrı tutulmadığını ve amelsiz imanın imkâniyetinin sözünün dahi edilmediğini görmekteyiz. Nitekim Kur'an, imandan ya da müminlerden bahsederken imanla ameli sürekli birarada anar. İyi amellerden söz etmeksizin imandan bahsetmesi ise yalnızca, "inanırları" "inanmayanlar" ile mukayese etmesinde söz konusu olur.

Buradan hareketle, gerek Kur'an'ın ve gerekse Hz. Muhammed'in inanç ve ahlâk adına ortaya koyduğu her şeyin, sosyal yaşamda yeri olmayan esâtir olmadığı açıktır. Pek çok ayette amelin ve amel sahiplerinin övülmesi bu gerçekliğin dile getirilmesidir. Önce Allah'a ibadet edilmesini, şirkten uzak durulmasını, ardından da ahlâkî hususlara uyulmasını emreden ayet bu durumu yansıtmaktadır: "*Allah'a kulluk edin, O'na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez.*"³³ Dolayısıyla gerek Kur'anî ve gerekse nebevî tüm buyruklar eyleme geçmek içindir. Nitekim Kur'an, bilmeyi öğütlemiş³⁴, bildiklerini yaşamayanları da kitap taşıyan merkeplere benzetmiştir.³⁵ Aynı şekilde Hz. Peygamber de faydası olmayan bilgiden Allah'a sığınmış³⁶, sahip olduğu ilmi nerede kullandığı sorulmadan insanın Rabb'in huzurundan ayrılmayacağını belirtmiştir.³⁷ Özetle, ibadetler ve ahlâkla ilgili nasslar, insan zihninde pratiği olmayan bir tasavvur olarak kalması için sunulmamıştır. Nihai hedef, insanın kemâle erdirilmesidir. Bu da eylemle gerçekleşecektir. Dolayısıyla insana düşen sorumluluk, tatbik etmektir.

31 15 Hicr 99.

32 Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İst.-1972, s. 43-4.

33 4 Nisâ 36.

34 21 Enbiyâ 7.

35 62 Cum'a 5.

36 *Muslim*, Zikr, 19.

37 *Tirmizî*, Sıfatu'l-kıyâme, 1.

5. Dindarlığın Sözde Kılması

İnsanlar ahlâkla dini bir arada düşünürler ve ikisi arasında kopmaz bir bağlantı varsayarlar. Bu nedenle gündelik yaşamda dinin emirlerini yerine getirmekte titiz davrandıklarını düşündükleri kişilerin, keza dindar olarak tanımladıklarının davranışlarında herkesten fazla ahlâkî olmalarını beklerler. Bu yüzden, dindar olarak değerlendirdikleri kişilerin ahlâkî değerlere uymada zaaf içinde olduklarını gördüklerinde, olumsuz durum dikkatlerini fazlasıyla çeker, tepkilerine neden olur. Böylesi durumlar dindarların kendilerinin, bazen da –yanlış olmakla birlikte- dinlerinin eleştirilmesine sebebiyet verir. Kendileri ikiyüzlülük, riyakârlık ve sahtekarlık gibi suçlamalara maruz kalır. Bu nedenle, teist olanların en çok eleştiri aldıkları hususlardan birinin, yaşamlarıyla inançları arasındaki uyumsuzluğun olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal bir gerçeklik olarak, aynı zafiyetler dindar olmadığı düşünülen kimselerde ortaya çıktığında fazla yadırganmaz.

Nitekim günlük yaşamında, dinî sembol kabul edilen giyim kuşam tarzına önem veren bir insanın ticarete ahlâken doğru olmayan davranışlar içine girmesi veya karşısındaki insana haksızlık etmesi, dindarlığının sorgulanmasına ve dini bütün bir insan olmadığının dile getirilmesine neden olabilmektedir. Karşısındaki insan onun kıyafetleri ile dini arasında paralellik kurmakta ve dine uygun bir davranış tarzı beklemektedir. Benzer durum, ibadetleri yerine getirmede hassas olan bir kimsenin toplumu rahatsız edecek davranışlar sergilemesinde söz konusu olur. Ahlâkî değerleri içselleştirememiş olması nedeniyle eleştiriye maruz kalır. Dolayısıyla görünür dindarlık, insan davranışlarının değerlendirilmesinde bir unsur olarak olmaktadır.

Büyük bir çelişkiyi ve ikilemi barındıran böylesi bir yaşam tarzının dinin istediği veya dindarlık olarak adlandırılmayı hak eden bir yaşam olmadığı aşikârdır. Zira “dindarlık” ifadesi yapısı itibarıyla ahlâklılığın da ihtiva eden bir kavramdır. Ahlâklılığın dindarlıktan ayrı düşünülmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle bir insanın dindar olmakla birlikte ahlâkî olmayabileceği tasavvur edilemez. Gerçek anlamda dindar, ahlâk ve inanç boyutlarını yaşamına hakim kılmış ve bunları pratiğe geçirmiş insandır. Tamamen dinin şemsiyesi altında şekillenen ibadetler ve ahlâkî yaşantı hayatının temel dinamikleri olmuştur. Buradan hareketle insan; inanç, ibadet ve ahlâkî yaşamına hakim kaldığında dindar olarak tanımlanmayı hak etmektedir, denebilir. Ahlâkî kuralları yaşama hakim kılmadan bir dindarlıktan bahsetmek söz konusu olamaz.

Dolayısıyla, çelişkili ve ikircikli bir yaşam süren insanın dindarlığı sadece şekilsel ve sözde kalan bir dindarlıktır. Gerçek anlamda dindarlık olarak adlandırılmayı hak etmemektedir. Zira dindarlık hayatın bütün alanlarını Kur'an yanında Rasûlullah'ın yaşamıyla sunduğu örneklığe göre düzenleme çabasıdır. Dolayısıyla bu özellikleri yansıtmayan bir yaşantının, ibadet hayatı

ne kadar yoğun olursa olsun, dindarlık olarak adlandırılmayı hak etmediği söylenebilir. Hatta Allah sevgisi ve O'nun kullardan ne beklediği şuuru insan bilincinde gerçek anlamda yerini alamadığı için, icra edilen ibadetlerin bile şekilsel olduğundan söz etmek mümkündür. Bunun tersi bir durum söz konusu olmuş olsaydı, namaza önem veren bir insanın, namazı bırakmama emri ile yalan söylememe emri arasında ittiba açısından bir fark olmadığını bilincinde olması gerekirdi.

Çelişik yaşam sergileyen kişilerdeki ikilem karşısında; dinin inanç, ibadet ve ahlâk boyutlarıyla içselleştirilmemiş olmasından, bilinç düzeyinin zayıflığından, hatta ifa edilen ibadetlerin temel sâikinin taklit olduğundan söz edilebilir. Oysa Hz. Muhammed'in kıyâmet gününde sevapların tartılacağı teraziye güzel ahlâktan daha ağır bir şey konmayacağını söylemesi³⁸, mümine en yararlı hasletin takva olduğunu dile getirmesi³⁹, Allah'tan korkmanın ve güzel ahlâk sahibi olmanın insanı cennete sokan temel değerler olduğunu dile getirmesi⁴⁰ sözü edilen kimselerin yaratıcılarına karşı olan imanlarında, sevgilerinde, yaklaşımlarında ve onunla aralarındaki bağda sorun olduğunu göstermektedir.

Dile getirdiğimiz bu gerçekliğe rağmen, ahlâk noktasında zaafı olmakla birlikte ibadete titizlik gösteren insanların bu düşkünlüklerinin davranışlarını müspet yönde düzeltmede katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Zira insan titizlik gösterdiği ibadetleri zamanla şekli boyuttan derûnî boyuta taşıyarak ibadetleri yerine getirme ile ahlâkî buyruklara uymak arasında fark olmadığını anlayabilir. Bu da belli bir süreç sonunda kişinin olumlu yönde değişmesiyle sonuçlanabilir. Nitekim hacc, umre ve ramazan orucunun pek çok insan üzerindeki olumlu etkileri bu bağlamda zikredilebilecek örneklerdir.

Sonuç

Gerek Kur'an'ın ve gerekse hadislerin dinin ayrılmaz parçası haline getirdiği ahlâkî değerler, bunları insanlığa sunan Hz. Muhammed'in yaşamında ete kemiğe bürünmüş vaziyetteydi. Öncelikle kendisinin yaşaması suretiyle sergilediği örneklik İslam'ın kabul edilmesinde ve civar beldelere ulaştırılmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur. Ancak günümüzde, hem Hz. Muhammed'in yaşadığı ahlâkî hayatı sağlam rivayetlere dayanarak sağlıklı sunmakta sorunlar vardır; hem de insanın kendisinden ve yaşadığı çağdan kaynaklanan nedenlerden dolayı, Rasûlullah'ın yaşam tarzını kendi hayatlarına hakim kılmalarında sorunlar vardır. Özellikle de dindar olarak bilinen insanların hayatlarını kuşatan çelişki, erdemli hayat ile aralarındaki mesafenin uzaklığı; günümüz modern müslümanlarının çağdaş sorunları olarak karşı-

38 Tirmizî, Birr, 62.

39 İbn Mâce, Nikâh, 5.

40 Tirmizî, Birr, 62.

mıza çıkmaktadır. Bu acı gerçek, inandığıyla yaşadığı hayat arasında sıkışıp kalan ve bir türlü kendisi olamamış günümüz müslümanlarının neden bu durumda olduklarının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Belki de öncelik, müslümanları tekrar İslam'a kazandırmaktadır.